

Lars Mjøset

Kultur-radikalisme?

Anmeldelse af Ib Bondebjerg *Proletarisk offentlighed*,
bd. 1.

Det første bind av Ib Bondebjergs bok om proletarisk offentlighet¹ er bygget opp omkring konfrontasjonen mellom to retninger som oppsto og støtte sammen i første halvdel av vårt århundre, særlig i sammenheng med de revolusjonære bevegelser i Russland og Tyskland. Med en del av de karakteriserende vendinger IB griper til kan man karakterisere forholdet mellom disse retningene som følger: Kulturelt dreier det seg om motsetningen mellom en „aktiv“, „operativ“ kulturstrategi og et passivt, „kontemplativt og kulinærisk“, „utvannet humanistisk kulturbegrep“. På teoriens område går skillelinjen mellom en „kritisk“ og „historisk selvreflektert“ marxisme og en „rent legitimerende verdensanskuelse“ basert på gjenspeilingsteori, naturdialektikk og historisk objektivisme. Politisk trekker IB skillet mellom en „råds-strategi“ og en „sentralisert, byråkratisk parti-modell“.

Som man vet var det de „parti-legitimerende“ strategier som vant fram opp mot og etter annen verdenskrig. Den motstående retning ble – verbalt og praktisk – skjøvet til side som den „opposisjonelle“. Med sin bok vil IB bringe denne „politiske og kulturelle venstreopposisjon“ fram i lyset igjen. Han mener den er en viktig erfaringskilde i en tid da den tradisjonelt partikommunistiske retning forlenget har vist sin udugelighet. Denne erfaringskilde utkrystalliserer seg mest eksemplarisk i visse avsnitt av Bertolt Brechts kulturelle praksis, som følgelig får en sentral plass i boka.

Begrebet proletarisk offentlighet spiller en sentral rolle i IBs gjenopplivningsforsøk, da det muliggjør en samlet vurdering av kulturelle og politiske strategier. IB tar hele tiden sitt metodiske utgangspunkt i proletariatets totale, kulturelle livssammenheng. De tradisjonelle partikommunistiske strategier har ifølge IB aldri tatt organisasjonsmessige konsekvenser av denne mer eller mindre utviklede proletariske offentlighet. Den har blitt et tomrom

som parti-basert virksomhet aldri kunne nå fram til. Følgelig har erfaringshemmende og desorganiserende prosesser, som nett-opp er typiske for den *borgerlige* offentlighet, fått fritt spillerom på dette område. IB forsøker å knytte dette til et tradisjonelt partibegrep: „hvis den partimæssige strategi eller avantgardens styring overskrider den proletariske selverfarings egen rytme, idet den lukker sig sammen om en sekterisk voluntarisme, så overlader den vigtige sektorer i massebevidstheden til en privat, desorganiseret forvrængning“ (S. 12). I den venstreopposisjonelle linje finner IB derimot et forsøk på å motarbeide denne desorganisering, her rettes en kulturrevolusjonær strategi „mod den i subjektet stivnede „anden natur“, dvs. alle disse ikke direkte økonomisk afledelige forhold som også gør sig gældende i den proletariske bevidsthed og erfaring, men som i udstrakt grad er blevet fortrængt som privat og ikke-relevant i den moderne revolutionære politik“ (S. 190). Det er altså tale om en tematisering av *psyken* som helhet i klassebevissthets-problematikken.

Ut fra IBs drøftinger kunne man gi en rekke tilsvarende konkretiseringer av denne motsetningen mellom „dogmatisme“ og „opposisjon“. Dette ville bli en generell og aktuell kulturpolitisk drøftning. I sin bok kommer IB imidlertid opp i problemer når han setter seg fore å spore opp denne på forhånd fastlagte motsetning i et historisk stoff. For selv om man kan si at den „dogmatiske“ strategien er forholdsvis homogen, så er ikke det samme nødvendigvis tilfelle for den opposisjonelle. Den dogmatiske retningen ble etterhvert omtrent diktert fra Moskva, de opposisjonelle retninger hadde derimot alle slags vanskeligere arbeidsforhold og ble følgelig mer sporadiske. (Brechts teori om lærestykket måtte han som en ekte klassiker etterlate i form av spredte, tolkningstrengende fragmenter. Har et lærestykke forøvrig noen gang blitt oppført *helt* etter intensjonene?). „Dogmatikerne“ fikk *praktisert* sine teorier i et relativt sett mye større omfang enn hva som var tilfelle for „opposisjonen“.

Som Komintern plantet sine linjer i diverse kommunistpartier i 30-åra, ble også gjenspeilingsteori og sosialrealisme påtvunget nærmest allesteds. Derfor står „legitimasjonsetetikken“ i en nær indre sammenheng til „legitimasjonsvitenskapen“ med dens naturdialektikk og rigide historiske objektivisme. Det som „legitimeres“ er stalinistenes ekstreme sentralisme og byråkrati. IB

kommer stadig tilbake til disse korrespondansene mellom politisk, kulturpolitisk og kunstnerisk strategi. Men derav slutter han til en tilsvarende homogenitet for de opposisjonelle retningers vedkommende og forlener dem derved med et skinn av entydighet. For „opposisjonen“ var omstendighetene imidlertid svært vekslende, det er knapt noe historisk grunnlag for å anta en fundamental enhetlighet mellom de forskjellige plan her. (Tretjakov var en ivrig leninist, osv.).

Følgelig må motsetningen mellom „dogmatisme“ og „opposisjon“ pådyttes stoffet. Dette fører til at IBs framstilling stadig blir *unyansert*. Viktige forskjeller går tapt, forskjeller som nettopp ville være av betydning med tanke på aktualitet i dag. Det hele subsumeres istedet under en monotom fellehet: „dogmatisme-kritikk“. En rekke konkrete kunstneriske forsøk fra de perioder IB behandler nevnes knapt. (Eisenstein for eksempel). Den steile dikotomi „dogmatisme“/„opposisjon“ dukker igjen og igjen opp og gjør avstanden mellom konkrete, innholdsmessige bestemmelser så langstrakt at leseren uvegerlig irriterer seg over at IB ikke har kunnet gjøre seg ferdig på betraktelig mindre enn 400 sider.

Mangelen på nyanser forsterkes og henger sammen med andre omstendigheter ved IBs framstilling. IB knytter meget nært an til visse bestemte teoretikere og kommentarlitterater. Vurderingen av boka blir på en måte mer et spørsmål om relevansen i Negt og Kluges begrep om „proletarisk offentlighet“, om viktigheten av Reich/Brückner-tradisjonen i klassebevissthets-debatten, om riktigheten av Brüggemanns tolkning av Brechts marxisme-oppfattelse, Steinwegs tolkning av Brechts lærestykker, osv. – Nå er det forsåvidt intet galt i å referere andres forskningsresultater, og betydningen av å presentere disse i skandinavisk språkdrakt skal ikke undervurderes. Men hos IB blir referater og sitater i for stor grad stående som erstatning for selvstendig – og dermed *sammenhengende* – framstilling. Dette gjør at IBs påtakelige mangel på stringens i begrepsbruken bare forsterkes ytterligere.

Enkelte ganger glir dette ut i rent tautologisk hastverskarbeide (Brecht ønsket „at aktivisere folk til ændring og aktivitet“ (S. 256), osv), stadig blir programerklæringer stående istedetfor konkret presentasjon. Eksempelvis framhever IB sterkt at den

proletariske offentlighet aldri kan isolere seg fra den borgerlige offentlighet. Dette henger sammen med at det borgerlige samfunnets ideologiske institusjoner alltid vil øve innflytelse på arbeiderbevisstheten, derfor må den proletariske offentlighet fungere som en „motorganisering“. Vidre nevner IB stadig Brechts formuleringer om „omfunksjonering av den borgerlige kulturarv“ og om kunsten som „sociologisk eksperiment“. Men han gjør lite for *konkret* å påvise hvordan Brechts stykker forsøker å iverksette denne motorganiseringen. Hans enkeltanalyser av tre Brecht-stykker er istedet konsentrert om forsøket på å finne en bestemt organisasjonsmodell i dem. Et av de stykkene IB tar opp er lærestykket *Die Massnahme* („Forholdsregelen“), som helt inn i sine innerste språklige enkeltheter er karakterisert ved en finurlig „immanent“ kritikk av de religiøst-humanistiske institusjoner i det borgerlige samfunn. IB nevner nok dette (jvf. S. 371), men unnviker en konkret behandling av det. Dermed unnviker han også en rekke aspekter som er nødvendige for forståelse av lærestykkene overhodet: blant annet forsøket på å utvikle en kommunistisk og dialektisk holdningslære, en „etikk“ med et ikke-metafysisk døds-begrep, og forholdet til behaviorismen i denne forbindelse. Dette siste angår Brechts almene affinitet til en naturvitenskapelig erkennelsesmodell og det nesten klassisk-borgerlige dannelsesideal han henter fra naturvitenskapenes første store periode: opplysningstiden.

Når det gjelder Brecht-framstillingen er det også andre utelatelser som bidrar til å gjøre den ensidig. Om „Brechts marxismeoppfattelse“ hevder IB at den ofte er „selmotsigende og springende“ – „f.eks. når Brecht på en gang forsøker at legitimere stalinismen, men dog i hele sin oppfattelse står meget tætt ved en rådskommunistisk oppfattelse“ (S. 309). Disse to aspekter utgjør nettopp IBs størknede dikotomi. Følgelig likviderer han Brechts „stalinisme“ like lett som Stalin likviderte kommunister under Moskva-prosessens. Som i diverse andre tema i sin bok gjør IB dette gjennom en identifikasjon av følgende slag: siden Brechts kulturpolitiske strategi tydelig var „opposisjonell“, må også „hele“ hans *politiske* oppfattelse ha stått „meget tætt ved“ den opposisjonelle, rådskommunistiske.

IB finner blant annet sporadiske belegg for dette i de fragmentariske notatene som posthumt er samlet i en avdeling med

tittelen „Marxistische Studien“ i bind 20 av Brechts samlede verker. Det problematiske faktum at disse „studier“ inneholder atskillig mer forsvar for 30-åras Sovjet og Komintern enn for rådstanken, har IB altså immunisert seg mot på forhånd. Hans ensidige utvalg av sitater kunne lett gjøres intetsigende med et tilsvarende utvalg velformulert Stalin-forsvar. Men da reproduserte man bare ensidigheten i IBs „dogmatisme-kritikk“ fra motsatt standpunkt. Hensikten må ikke være å gjøre Brecht til noen lidenskapelig stalinist, ei heller å benekte rådskommunisten Korschs fruktbare innflytelse på hans tenkning. Hensikten må snarere være å påpeke at IB tross sin intendert historiske tilnærming abstraherer fra den situasjon Brecht befant seg i. En isolasjon fra SUKP ville i 30-åra være ensbetydende med å lukke seg helt ute fra praktisk, særlig anti-fascistisk politikk. Nettopp dette ble Korsch samt en hel rekke borgerlige intellektuelle tvunget til. I „Marxistische Studien“ finnes det en rekke notiser med kritikk av disse sistnevnte. Til tross for sine sterke innvendinger mot den sovjetiske partipolitikken, mente Brecht at det ville være uforsvarlig å gi slipp på muligheten for „inngripende holdning“, politisk praksis. Det er derfor typisk at han nesten aldri ytret sin kritikk offentlig, også hans notiser i forbindelse med 30-åras litterære debatter – som IB samvittighetsfullt refererer – ble først kjent posthumt.

Om dette er en „selvmotsigelse“, så er det ikke desto mindre et komprimert uttrykk for Brechts marxisme-oppfattelse. En slik situasjonsrettet taktisk og smidig tekning var nettopp kjernen i den holdningslære han ville utvikle i forbindelse med marxismen. Og dette har med Brechts sans for den „leninske list“ å gjøre, som Eisler påpeker: „Prinsippfasthet – ikke uten sluhet“² var det som tiltalte Brecht hos Lenin. Denne holdning er formulert i konsekvent opposisjon til humanistenes situasjonsfjerne prinsipp-dogmatisme. Om ikke IB ligger under for sistnevnte tenkemåte, så er ihvertfall hans (og Brüggemanns) Brecht-forståelse uttrykk for et nesten kontemplativt, akademisk historiesyn: man hylder prinsippfast forankring i en teori om rådskommunisme, uaktet at nettopp disse „prinsipper“ umuliggjorde konkret praksis i den nevnte situasjon.

Man kunne kalle dette en ignorering av Brechts leninisme, og den går også igjen i IBs tolkning av *Die Massnahme*. Det er

grunn til å tvile på IBs påstand om at stykkets „dybeste sigte“ er å „etablere og medvirke til diskussionen af et dialektisk forhold mellem parti, masse og subjekt“ (S. 363). Tvert om synes det som om dette forhold i hovedsak er bestemt på forhånd, i stykkets „mønster“. Og denne bestemmelse er mer leninistisk enn – som IB vil ha det til – Rosa Luxemburg-inspirert: massenes bevissthet (jvf. f.eks. rispramdragerne) er i stykket knapt nok „tradeunionistisk“ en gang. Partiet må tre til med „klassikernes lære“ for å kunne lede massenes erfaring. Stykket viser et enkeltsubjekts „asosiale“ (dvs. humanistiske) handlinger og den „kritiske kopiering“ av disse skal bibringe stykke-spillerne en „lære-metode“. Denne „metode“ skal til erstatning for abstrakte etiske prinsipper bli virksom i det proletariske enkeltsubjekts holdning til klassekampens konkrete begivenheter. Slik forsøker Brecht å innfri kravet om å *organisere* også enkeltbevisstheten som helhet, et krav IB som nevnt tillå stor vekt. Dette er en oppgave for den kulturrevolusjonære bevegelse, men i motsetning til IB vil ikke Brecht underordne partiet under denne. Hos Brecht er det de kommunistiske teoretikers analyse av situasjonen som bestemmer de organisatoriske strukturer. Denne analyse kan ikke overlates til den kulturelle bevegelse. Den er således *gitt* og kan forutsettes i lærestykket *Die Massnahme*. Dette betyr at Brecht har et *begrenset kulturbegrep*; kulturens betydning i forandringen av verden er begrenset. Eksempelvis er jo poenget med verfrednings-effektene, som også anvendes i lærestykkene, at de skal framvise fiksjonen *som* fiksjon. (Her atskiller Brecht seg fra Tretjakov og Arvatov som i sine produksjonskunst-teorier postulerer kunstens totale sammensmeltning med hverdagslivet. Dette er en av de nyanser som forsvinner hos IB).

Disse kulturens begrensninger har sammenheng med at den beveger seg i utakt med den materielle utvikling. Nettopp denne utakt er forøvrig *forutsetningen* for begrepet om kulturrevolusjon. Kulturens meget omtalte karakter av „antesipasjon“ er alltid bare „ideell“. Fundamentale kulturelle omveltninger *forutsetter* de materielle forandringer som revolusjonen tvinger fram, og parallellt til dette må kulturen innse sine særlige begrensninger i materielle gjenoppbygningsperioder. Ganske særlig var dette et problem i tiden etter den russiske revolusjon og

sistnevnte poeng dukker da også stadig opp i Brechts drøftinger av Sovjet etter revolusjonen. Man kan henviser til *Meti – Buch der Wendungen*, der han i lett billedlig og kinesisk stil bruker slike argumenter for bl.a. å forsvare Lenin mot Rosa Luxemburgs kritikk.³

Lærestykkene lærer ingen lære, men en metode. Dette vet IB (jvf. S. 356). At han likevel så gjerne vil finne en bestemt lære om organisasjon (jvf. f.eks. S. 366) i lærestykkene, henger antakelig sammen med at hans kulturbegrep er *totalt*. Det aksepterer tendensielt ingen annen „lære“ enn selverfaringen i den proletariske „kultur“. I forbindelse med den russiske revolusjon taler IB om „de ansatser til en proletarisk offentlighed, som var den primære forutsætning for og følge af revolutionen“ (S. 149). I denne iver etter å overvinne „dogmatikernes“ historiske objektivisme, forsvinner det faktum at klassebevissthet har objektive forutsetninger og dessuten står i forhold til en teoretisk analyse av kapitalismen.⁴ Materiell revolusjon identifiseres tilsynelatende med kulturrevolusjon, men det sistnevnte begrep er egentlig bare meningsfullt i *utakt* med det førstnevnte.

I siste instans er altså begrepet „proletarisk offentlighet“ selv IBs aller vageste begrep. Slik det overtaes fra Negt og Kluge angår det den revolusjonære organisasjon, klassebevissthetens utviklingsprosess. Begrepet betegner konkrete eksisterende organisasjonsformer, men er samtidig den rene regulative idé: det universelle og internasjonale rådssystem (jvf. S. 36). Det brukes i angivelsen av målsetninger for „den socialistiske kulturpolitikk“ (jvf. S. 74–75), men betegner like mye problemet om den sosiale orden overhodet. Med en slik mengde av betydningssjatteringer kan IB stadig unngå å ta klar stilling til det sentrale problem hans drøftinger reiser: nemlig hvorvidt spørsmålet om organisasjon og revolusjon blir å redusere til et kulturpolitisk spørsmål.

Man kan således være fristet til å hevde at det partibegrep IB sørger for å få med seg knapt er annet enn verbalt. Dette parti er helt underordnet den „proletariske erfarings egen rytme“. Dermed ignoreres det enkle faktum at marxismen – som kritikk av den politiske økonomi – er en *teori* om det borgerligt samfunns anatomi, en teori som bare i formidlet forstand kan føres tilbake til erfaringsutviklingen i arbeiderklassen. IBs kritikk av

det leninistiske parti tar knapt hensyn til at det er slik formidlet, vitenskapelig bearbeidet erfaring eller bevissthet som skal tilføres proletariatet. IBs totale kulturbegrep sperrer nemlig for enhver problematisering av den umiddelbare bevissthetens forhold til *teorien*.

Det spørs i det hele tatt om det er meningsfullt å bruke et så „rent“ erfaringsbegrep som det IB stiller opp med. Han framstiller den proletariske erfaring og særlig produksjonsprosessens „proletariske primærerfaringer“ ofte som noe nærmest entydig „progressivt“, noe som alltid trenger i retning av en rådsorganisert selvtutfoldelse. Bare med en slik forutsetning kan det hevdes at visse opposisjonelle kulturstrategier lar den proletariske erfaring blomstre fram i genuin selvtutvikling. Men at den sivilisatoriske innflytelse ikke gjelder psykens „produktivkrefter“, at bevisstheten har sine utenomøkonomiske dybder, at den proletariske offentlighet alltid er infisert av borgerlige offentlighet var nettopp et av IBs hovedpoeng i forbindelse med klassebevissthets-problemet. I en erfaringsfattig tid som vår er det ekstra viktig ikke å glemme dette. Følgelig vil enhver strategi på dette området være en *påvirkning* av erfaringerne, dette gjelder like mye for Lenins partiteori som for Brechts lærestykker eller Negts begrep om „sosiologisk fantasi“.

Også hos IB er det altså til stede en avantgarde, som vet i hvilken retning arbeiderklassens erfaringer bør organisere seg. Og det er da også studentbevegelsen som står i spissen for den opparbeidelse av erfaring fra alternative kulturstrategier som blant annet IBs bok uttrykker. Dette faktum burde være en spore til en refleksjon som kunne rense enhver mystisk automatikk vekk fra begrepet om proletarisk erfaring. Dermed kunne også de komplementære klager om de intellektuelles adskillelse fra arbeiderklassen oppheves på en konsekvensrik måte.

Lars Mjöset

Noter

1. Ib Bondebjerg, *Proletarisk offentlighed, bd. 1: Om Brecht og den socialistiske kulturpolitik*, Forlaget Medusa, København 1976, 421 sider, kr. 69,75. (Et forarbeide til boka er forøvrig presentert og diskutert i *Poetik* 25, 7. årg, nr. 1, 1975, S. 38–136).
2. Hanns Eisler, *Gespräche mit Hans Bunge*, *Gesammelte Werke*, III, 7, Leipzig 1975, S. 123.
3. Jvf. Brecht, *Gesammelte Werke*, bd. 12, f.eks. S. 430 f. – At IB ikke nevner *Meti* er en svakhet også fordi denne og *Geschichten vom Herrn Keuner* på mange vis utgjør en fortsettelse av det „moralfilosofiske prosjekt” som lærestykkene innleder. (Herr Keuner var oprinnelig konsipert som en slags „ideologisk sekretær” i noen av lærestykkene, jvf. R. Steinweg, *Das Lehrstück*, Stuttgart 1972, S. 105 f). Korrespondansene til de posthumt utgitte notisene om marxisme og om filosofi i bd. 20 er også påtakelig.
4. I en Negt-artikkel som IB ikke finner det for godt å referere, reises det en liknende kritikk mot *Karl Korsch*. Jvf. Oskar Negt, „Theorie, Empirie und Klassenkampf”, i *Jahrbuch Arbeiterbewegung*, bd. 1, Frankfurt a.M. 1973, bl.a. S. 126 og S. 132 ff.